

3. KAPITOLA

PŘIROZENÉ PRÁVO A VÝVOJ PŘIROZENO-PRÁVNÍHO MYŠLENÍ.

- a) *Kdy a proč se začalo mluvit o přirozeném právu?*
- b) *Stručný exkurz do vývoje přirozeno-právního myšlení.*
- c) *Hobbesovo a Kantovo pojetí přirozeného práva.*
- d) *Kritika teorie přirozeného práva.*
- e) *Význam přirozeného práva pro současné právní myšlení.*

Literatura:

ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. Praha: Rezek, 2009; FINNIS, John. *Natural Law and natural rights*. Oxford: Oxford University Press, 2011; GERLOCH, A. *Teorie práva*. 4.upr.vyd., Plzeň: Vydavatelství a Nakladatelství A.Čeněk, 2007; HOBBS, T. *O občanu*. Praha: Svoboda, 1988; LOCKE, John. *Druhé pojednání o vládě*. Praha: Svoboda, 1992; MACHALOVÁ, T. *Úvod do právní filozofie*. Brno: MU, 1998. PLATÓN. *Ústava*. Praha: Svoboda-Libertas, 1993; PLATÓN. *Zákony*. Praha: Oikoymenth, 1997; ROUSSEAU, J.J. *O společenské smlouvě*. Dobrá voda: Aleš Čeněk, 2002; WEINBERGER, O. *Norma a instituce*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2017.

3.1 Kdy a proč se začalo mluvit o přirozeném právu?

Ve starověké filozofii se poměrně dlouhé období mělo za to, že zákony, kterým podléhá jednání lidí a jejich společenský život, jsou stejné jako zákony přírody. Až sofisté (5.st.př.n.l.) začali rozlišovat mezi **fysis a nomos**; mezi tím, co pochází z přírody a tím, co je vytvořené.

Tento krok se připisuje **Hippiasovi z Elidy**, který si kladl otázku, co se vlastně děje ve společenství lidí, v rodině, ve městě, u soudů, apod., aby zjistil, že zákony společenského světa nejsou dílem přírody (*fysei*). Tyto zákony mají povahu zvyků, dohody, smlouvy a byly označovány slovem **nomó, nomos**.

Nomos označuje zákonitost, pravidlo či řád, který byl vytvořen lidským jednáním a je „vyřčen“. Nomos je protikladem fysis (přirozenosti). Jejich vztah vyjadřuje výrok připisovaný Hippiasovi: „*Zákon, jsa tyranem lidí, vynucuje mnohé proti přírodě.*“

Představu o tom, že zákony mají dvojí povahu (kdy jsou dílem fysei a kdy jsou nomos) velmi dobře zachycuje úryvek ze Sofoklovy Antigony.

Úkol č.1

Občanská válka rozdělila dva bratry, z nichž jeden zahynul při útoku na Théby, druhý při jejich obraně. Král zakázal pohřbit prvního z nich (Polyneika) a přál si nechat jeho tělo sežrat divokou zvěří. Tím však podle řeckého náboženského přesvědčení zabránil jeho duši najít odpočinek, který může zajistit pouze pohřeb. Antigona, sestra zemřelých bratrů, je hnána zbožností a úctou k neposlušnosti. Přihrne hlínu na tělo bratra ležící vystavené na planině a za tento čin je uvězněna. Král se jí ptá, jestli znala jeho nařízení a pokud ano, proč jej neuposlechla.

Antigona odpovídá: „Ten zákaz přec mi neohlásil Zeus, ni Diké, družka bohů podsvětních, zde takové nám rády nedala. A nemyslila jsem, že takovou má moc tvůj zákaz – dal jej smrtelník! – by mohl platit víc než nepsané a neochvějné bohů zákony. Ty nežijí jen včera nebo dnes, však věčně, aniž víme, kdo je dal. A pro ně nechtěla jsem od bohů být trestána, i nelekla jsem se zde ničím vůle. Věděla jsem přec, že zemřu: jak by ne? I kdybys ty to nebyl vyhlášoval. Zemřu-li však před svým časem, to mám za zisk jen. Kdo žije v hojných strastech jako já, zda není pro něj ziskem zemřít? Však zdá-li se ti můj čin zpozdilý, ať kárá zpozdilec mou zpozdilost.“

Viz k tomu *Antické tragédie*. Praha:Odeon 1970, s. 301.

Na základě uvedeného úryvku se pokuste vymezit povahu zákazu, o kterém mluví Antigona. Jaké znaky jej charakterizují? Podobně se pokuste charakterizovat zákaz, který vydal král.

3.1.1 Etymologický význam pojmů: „*příroda a přirozenost*“ nebo „*přírodní a přirozený*“.

Pro lepší porozumění toho, co je nebo není přirozené právo, je nutné vyjasnit význam slov „*příroda*“ či „*přírodní*“ a „*přirozenost*“ či „*přirozený*“. Význam těchto slov je mnohoznačný a jejich používání je někdy problematické.

Pokud vyjdeme z etymologického významu slov „*přirozenost*“ či „*přirozený*“, musíme konstatovat, že v češtině mají společný základ ve slově „*příroda*“.

Etymologové uvádějí, že slovo příroda má původ ve výrazu „*přirodit*“; to, „*co se přirodilo, co vyrostlo, je přirůstkem*“.¹ To, co se „*přirodí*“, je živé, žije a utváří se, hledá svoji podobu, formu.

Příroda a přírodní je vše to, co vzniklo bez přičinění člověka, nebylo člověkem vytvořeno. Existence přírody podléhá vlastním (přírodním) zákonům, které představují nezměnitelnou nutnost; zákonitost, kterou nelze změnit.

Přirozenost a přirozené je pak to, co z takového bytí (přírody) pochází, náleží k povaze věci a dává jí podobu. (Koneckonců, latinské „*natura*“ je v hovorové češtině používáno pro označení povahy člověka.)

Opakem přirozeného je to, co je *ne-přirozené, umělé*, vyrobené nebo vymyšlené.

Úkol.č.2

V NOZ par. 19, odst. 1 se uvádí, že „**Každý člověk má vrozená, již samotným rozumem a citem poznatelná přirozená práva, a tudíž se považuje za osobu.**“

Na základě předchozího výkladu o etymologickém významu slov příroda a přirozenost se pokuste českému zákonodárci poradit, proč není zcela vhodné mluvit o vrozených, přirozených právech člověka. Postupujte následovně:

a) *prvně se pokuste zodpovědět otázku, o jaké přirozenosti člověka zákonodárce mluvíme, když mluví o vrozené povaze přirozeného práva? Co to znamená mít vrozenou povahu?*

¹ KRATOCHVÍL, Zdeněk. *Filosofie živé přírody - 1. část* [online]. Glosy. info, 2.říjen 2005. [cit. 11.10.2017]. Dostupné na WWW: <<http://glosy.info/texty/filosofie-zive-prirody-1-cast/>>.

b) *Následně se zamyslete nad otázkou, co je přirozeností člověka? Co to znamená z filozofického hlediska ptát se na přirozenost člověka?*

c) *Na závěr uveďte, k jakým interpretačním (výkladovým) potížím může vést toto ustanovení, které podmiňuje poznatelnost přirozených práv rozumem a také citem? Je možné touto schopností podmiňovat uznání člověka za osobu? Znamená to, že kdo tuto schopnost postrádá, tak mu nenáleží přirozená práva?*

Jako argumentační pomůcku lze použít názor německého filozofa *Ernsta Blocha (1885-1977)*: „*Není udržitelné, že lidé jsou od narození svobodní a rovni. Neexistují žádná vrozená práva, všechna jsou získána nebo musejí být vybojována.*“

Viz k tomu *BLOCH, Ernst. Naturrecht und menschliche Würde. Frankfurt: Suhrkamp, 1961.*

Když mluvíme o **přirozeném právu**, tak mluvíme o tom, že právo (zákon) má povahu, která podléhá kritériím přirozenosti. Co to znamená?

Má se za to, že tato kritéria

- jsou výtvorem přírodních (přirozených) sil nebo sil nad-přirozených (Bůh); **jsou to „síly“, které nelze změnit vůlí člověka, lze je jen poznat;**
- stanovují to, co má být, co se má stát obsahem zákona (práva); tento obsah je považován za objektivní a správný/morální, protože neodporuje tomu, co je přirozeně dané (zákonitě); **přirozené právo označuje právo, jehož obsah je utvářen zákony přirozeného řádu světa (přírody či společnosti);**
- **přirozené právo je právo nepsané, kdy jeho obsah se projevuje formou principů, které vždy mají morální/hodnotovou povahu.**

Když se ale budeme ptát na to, co je „**přirozeností**“ práva, tak nás bude zajímat jeho povaha jako normativního (společenského) jevu, kterou můžeme pozorovat prostřednictvím jeho funkcí. **Povaha práva je pak spojována buď s přirozeným nebo pozitivním právem nebo oběma formami práva.**

Příklad: Pro Kelsena je „přirozeností“ práva mít povahu pozitivního práva. Přirozené právo kvůli jeho subjektivní (morální) povaze nepovažuje za formu práva, která by měla utvářet jeho povahu.

K zapamatování:

➤ **Z filozofického hlediska je rozlišování mezi přirozeným a pozitivním právem odpovědí na metafyzické (ontologické) otázky: Co je to právo? Co je jeho podstatou? Jaká je jeho povaha (přirozenost)? Co je zdrojem přirozenosti práva? Zda je jeho přirozeností mít povahu přirozeného práva nebo zda je jeho přirozeností mít povahu pozitivního práva?**

- **Pro poznávání přirozeného práva platí, že je pozorováno na základě dualismu,**

kdy pozitivní (vytvořené) právo je považováno za jeho protiklad. Tato diferenciaci byla nutná pro jasnější poznání a vymezení základních znaků přirozeného práva.

➤ V právním myšlení panoval poměrně dlouhé období názor, prakticky až do konce 19. století, že důvodem existence pozitivního práva je přirozené právo. Přirozené právo mu dává autoritu (Aristotelés), nebo jej legitimizuje (T. Akvinský), nebo je nutným obsahem vytvořených zákonů (T. Hobbes, I. Kant), apod. V současnosti je jasné, že se jedná o dvě podoby práva, kdy poznání jejich vztahů odpovídalo vývojovému stupni právního myšlení.

3.2 Stručný exkurz do vývoje přirozeno-právního myšlení.

Mohli bychom říct, že až od diferenciaci zákonů (práva) na *přirozené* a *vytvořené*, kterou učinili sofisté, se začínají psát dějiny právního myšlení. Poznávání přirozeného práva prošlo několika vývojovými etapami, které jsou různě vymežované. V našem výkladu budeme rozlišovat tři základní období:

➤ **klasické období učení o přirozeném právu:** antické období (*Platón, Aristotelés*), středověk (*T.Akvinský*), novověké učení (*T.Hobbes, H.Grotius, J.Locke, J.J.Rousseau, I.Kant, G.W.F.Hegel*);

➤ **pokus o renesanci přirozeno-právního učení:** v poválečném období *G. Radbruch* nebo dnes již zapomenuté pokusy o zdůvodnění „Natur der Sache“ jako pravého zdroje práva (*W.Maihofer, A.Baratta*);

➤ **současné pokusy o transformaci přirozeného práva do moderního právního myšlení:** v podobě principů jako korektora účelu pravidla (zákona) (*R.Dworkin, R.Alexy*) nebo jako základu spravedlnosti (*J.Rawls*) či jako důvodů uznání lidských práv apod. Zde můžeme zařadit i pokusy o zdůvodnění moderní teorie přirozeného práva australského právního filozofa *J.Finnise* a dalších autorů (*R.George, D.Beyleveld, R.Brownsword, L.Weinreb, R.Barnett, M.Moore*).

K diskusi a přemýšlení:

Známý česko-rakouský právní teoretik a logik *O.Weinberger (1919-2009)* uvádí čtyři typy přirozeno-právního učení, které rozlišuje podle pramenů praktického poznání:

a) *náboženské přirozené právo;* kritérium objektivního měřítka správného obsahu přirozeného práva se zde odvozuje z víry v Boha;

b) *racionalistické přirozené právo;* „správné právo“ je odvozováno z lidského rozumu;

c) *intuitivní přirozené právo;* za zdroj poznání je považována intuice, schopnost bezprostředně vystihnout pravé hodnoty, to, co má být povinností, atd.;

d) *antropologické zdůvodnění přirozeného práva*; zdroj povinnosti a „správného“ chování člověka je spojován s podstatou člověka.²

Weinbergerova typologizace má určité opodstatnění. Protože ale nesleduje dějinný vývoj přirozeno-právního myšlení, tak se stává problematickou a neumožňuje jednoznačně zařadit některé koncepce. Příkladem je starověké učení o přirozeném právu, ale i některé novověké koncepce (Hobbesovo či Lockeovo pojetí přirozeného práva).

Někteří autoři ve snaze zachytit všechny přístupy, pak mají tendenci považovat starověké pojetí přirozeného práva za teologický typ učení. Zmínky o Bohu ve starověkých koncepcích práva ale nelze interpretovat v náboženském duchu. Bůh je zde jen symbolem tvůrčí přírodní síly. O teologické koncepci *ius naturalismu* mluví např. autor učebnice *Teorie práva*. Viz k tomu GERLOCH, Aleš. *Teorie práva*. 4. upr. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007, s. 236.

V následujícím výkladu budeme věnovat pozornost především klasickému období, ve kterém se formovaly základní pojmy a principy přirozeno-právního myšlení. Jejich vysvětlení je nezbytné pro porozumění současných pokusů o jeho reformulaci či transformaci, kterým bude věnována pozornost v dalších částech učebnice.

3.2.1 Klasické období vývoje přirozeno-právního myšlení.

Přirozeno-právní myšlení klasického období se formovalo jako hledání odpovědí na otázky:

- *co je „zdrojem“ normativity, jež právu vtiskuje povahu přirozeného práva;*
- *co je přirozeností takového práva, jak se projevuje jeho přirozená povaha;*
- *co je důvodem (garancí) jeho platnosti/správnosti.*

K zapamatování:

Pro všechny etapy klasického období je typické:

➤ spojení „zdroje“ normativity práva s nějakým *přirozeným řádem*, který je daný a neměnný; nezávisí na vůli lidí. Z toho se vyvozuje, že *přirozené právo má obecnou platnost, která plyne z jeho danosti a univerzálnosti;*

➤ přirozený řád je *správný a morální (spravedlivý)*; kritéria morálky a přirozenosti se zde překrývají. Co je přirozené je dobré (spravedlivé) a co je morální, je přirozené. Z toho se vyvozuje, že *přirozené právo má vlastnosti morálky a jeho uplatnění garantuje spravedlivý právní řád;*

➤ na základě morální povahy přirozeného práva jsou ospravedlňovány nároky a potřeby lidí jako (přirozená) oprávněná práva. Z toho se vyvozuje, že *pojem přirozeného práva je argumentačním východiskem pro zdůvodnění lidských a základních práv.*

---

²WEINBERGER, Ota. *Norma a instituce. Úvod do teorie práva*. Praha: Aleš Čeněk, 2017, s.71-72.

Jednotlivé etapy klasického období se liší různým pojetím „zdroje“ přirozeného řádu, což souvisí s různým filozofickým pojetím člověka a společnosti. Z tohoto důvodu se rozlišují dvě varianty:

a) tradiční přirozené právo (antika, středověk, začátek novověku);

b), „Vernunftrecht“, přirozené právo, jehož zdrojem je rozum člověka (Kant a klasická německá filozofie).

3.2.1 a) Pojetí přirozeného práva v antickém období (Platón a Aristotelés).

Za zdroj přirozeného práva byl považovaný přirozený řád, který nepůsobil slepě, ale byla to rozumná síla, která utvářela jak přírodu, tak společnost. Z podobné představy pak vycházel starověký filozof **Platón (427-347 př.n.l.)** ve svém pojetí člověka a společnosti.

Platón (427-347 př.n.l.)- jeden z nejvýznamnějších představitelů antické řecké filozofie. Byl žákem Sokrata, založil vlastní filozofickou školu -Akadémií. Své filozofické názory prezentoval formou dialogů. Jeho učení o ideách ovlivnilo vývoj západního filozofického (metafyzického) myšlení.
Dílo: *Obrana Sokrata, Protágoras, Faidon, Ústava, Parmenidés, Zákony.*

- ***Tak, jak má duše člověka tři části (žádostivost, vůli a rozum), tak je podle Platóna členěná i společnost do třech skupin (řemeslníci, vojáci, filozofové-politici).***
- ***Ze zdatnosti lidí jednotlivých skupin odvozoval jejich potřeby a práva. Dodržení této rozdílnosti v právech bylo podle něj paradoxně zárukou harmonie a spravedlnosti.***
- ***Druhou podmínkou spravedlivé polis byla vláda filozofů, kteří jediní jsou moudří a tudíž jako zákonodárci budou tvořit jen spravedlivé (moudré) zákony.***³

Poznámka:

Obava z lidské slabosti vedla Platóna k napsání práce „**Zákony**“, ve které představuje model obce (státu), kde místo ideálních (moudrých) lidí vládnu zákony. Hned z první knihy se dovídáme, že rozlišuje mezi zákony přirozenými (božskými) a zákony vytvořenými lidmi.

„*Zákon je despotou vládců a vládcové jsou otroky zákona.*“ Zákon podle Platóna představuje neosobní autoritu. Jeho dodržování je podmíněno úctou a moudrostí, což by měly být vlastnosti politiků.

Obsahem zákonů nemůže být nic jiného než to, co je obecně uznáváno za dobro vedoucí ke spravedlnosti. Dobro poznané rozumem je „božské“ dobro, které je objektivní a správné, a proto z něj musí vycházet i „lidská dobra“. Jinými slovy, kritériem toho, zda je utvořený zákon spravedlivý, je dané, přirozené právo.

Platónův žák **Aristotelés (384-322 př.n.l.)** podává ve své práci „*Etika Nikomachova*“ filozofičtější výklad toho, co je právo a spravedlnost. **Příroda** (fysei) není pro něj nějaká statická substance, ale představuje dynamický „zdroj“ možností, pohybu, uskutečnění účelu atd.

³ Viz k tomu více PLATÓN. *Ústava*. Praha, Nakl. J. Leichtera, 1921, s.141-174, 216-249, 250-282.

Aristotelés (384-322 př.n.l.), jeden z nejvýznamnějších filozofů antického Řecka. Byl žákem Platóna. Jeho dílo zahrnuje základy všech druhů vědění. Jádrem jeho filozofie tvoří ontologické analýzy a jeho práce o logice. Ovlivnil křesťanskou scholastiku, zejména T. Akvinského. Jeho dílo je dodnes velkým zdrojem inspirace pro filozofické myšlení.

Dílo: *O vzniku a zániku, O duši, Fyzika, Rétorika, Politika, Etika Nikomachova, Analytika, Metafyzika.*

Přirozené a přirozenost člověka je zde dovršením možnosti být bytostí, která nejenže je spojená s přírodou, ale také s polis, se společenstvím lidí. Pro člověka je přirozené žít ve společnosti; člověk je zoon politikon (tvor společenský).

Zákony (právo), které v polis fungují, již nenastolují jen rovnováhu, ale usilují o rovnost a spravedlnost jako kvalitu jednání člověka či stav vzájemných vztahů ve společnosti.

Zákonná regulace v polis probíhá jak podle práva prostého, „*physei dikaion*“ (přirozeného práva), tak podle politického práva, „*nomos dikaion*“ (zákonného práva).⁴

Přirozené právo, na rozdíl od sofistů a Platónova pojetí, zde nefunguje jako korektor libovůle zákonodárce, ale má spíše podpořit autoritu zákonného práva.

Příklad: Aristotelés v 5. knize Etiky Nikomachovy doslova uvádí: „Občanské právo jest jednak přirozené, jednak z á k o n n é, přirozené má všude stejnou platnost, a to nezávisle na tom, zda se to lidem líbí nebo nelíbí, zákonné však jest to, na jehož obsahu z počátku nic nezáleží, ale záleží již, jakmile je dáno, například ustanovení, že výkupné má činiti jednu minu, nebo že se má obětovati koza a nikoli dvě ovce, dále, cokoli se ustanovuje v jednotlivostech, například obětovati Braaidovi, a konečně vše, co jest odhlasováno.“⁵

Zákonné právo je nedokonalé, protože vychází ze zkušenosti, která nemůže obsáhnout celou skutečnost života polis či jednání člověka. Konkrétní případy nejsou vždy převoditelné na zákon jako „vzor“ jejich řešení. Také neznáme všechna pravidla „řídící“ naše myšlení a jednání.

Slušnost (EPIEIKEIA) jako opravná forma práva má podle Aristotela sloužit k nápravě mezer zákona. Funkcí slušnosti je vhodně a přiměřeně „vylepšit“ morální obsah zákona tak, aby se nedostal do rozporu s přirozeným právem. Mohli bychom říct, že slušnost zde hraje roli jakési generální klausule, podobně jako dnes „dobré mravy“.

3.2.1.b) Středověký koncept přirozeného práva.

⁴Viz k tomu ARISTOTELÉS. *Nikomachova etika*. Praha: Nakl. J.Laichter, 1937, s. 113.

⁵ARISTOTELÉS, 1937, op.cit., s.115.

Středověké pojetí přirozeného práva je spojeno především se jménem **Tomáše Akvinského (1225- 1274)**. V tomto období dochází k rozvoji teologie jako filozofického (teoretického) zdůvodnění základních dogmat křesťanství (existence Boha, víry a vědění, apod.).

Akvinský Tomáš (1225-1274) byl představitelem tzv. vrcholné scholastiky. Vychází z kritiky Aristotelovy filozofie. Jeho metafyzické úvahy jej inspirují k tzv. pěti důkazům Boha. Usiloval o soulad víry a vědy. Dílo: *O jsoucnu, O pravdě, Summa teologická, Summa proti pohanům.*

Než přejdeme k výkladu Akvinského pojetí přirozeného práva, je nutné pro úplnost uvést, že pojmy, kterými popisuje jednotlivé podoby zákonů, použil již římský filozof a politik **Marcus Tullius Cicero (106-43 př.n.l.)**.

Příklad: Cicero ve své práci „O zákonech“ uvádí: „Pravý zákon je správný rozum souhlasící s přirozeností, na němž se všichni podílejí, který je trvalý a věčný, který přikazuje povinnost a odstraňuje od zla. Tomuto zákonu se nesmí ani brát platnost, nesmí být omezena nebo zrušena jeho platnost; ani senát ani lid nemohou zprostit povinnosti vůči němu, není ani v Římě, ani v Athénách, ani později jinde, nýbrž zahrnuje ve všech dobách jediný a nezměnitelný zákon. Kdo jej neposlouchá, utíká sám před sebou a zakusí sám jako zrádce lidské přirozenosti těžké tresty, i když mohl utéci ostatním tak zvaným trestům. Proto je lex humana zákonem, jen když souhlasí s přirozeným zákonem.“⁶

Akvinský se ptá, zda je dostatečné **rozdělení práva na přirozené a ustanovené**. Dospívá k názoru, že se nejedná o konečné rozdělení. Jako důvod uvádí, že lidská přirozenost se mění. Rozhodování na základě lidské vůle nemusí být vždy správné a může vést k nespravedlivému či zlému jednání.

Spravedlivé zákony (právo) mohou pocházet jen z rozumu, z rozumné vůle; zákon je dílem rozumu. Lidský rozum je ale omylný a vede k nedokonalým zákonům. Vlastnost objektivního a neomylného rozumu vykazuje jen boží rozum, který je tvůrcem, „zdrojem“ věčného zákona.

Úkol č.3

Vaším úkolem je na základě uvedeného úryvku vysvětlit:

- a) rozdíly v pojetí jednotlivých podob zákona u Cicerona a Akvinského;
- b) v čem spatřuje Akvinský důvod pro rozdělení přirozeného a lidského práva? Jeho důvod je odlišný od antického pojetí.

„...božským právem se nazývá, co je Bohem prohlášeno. A to je částečně v těch, která jsou přirozeně spravedlivá, ale jejich spravedlnost lidem uniká. Částečně je pak v těch, která se stávají Božím ustanovením. Proto se také božské právo podle těch dvou může rozlišovat, jakož i lidské právo. V božském právu je totiž něco rozkázáno, protože je to dobré, a zakázáno, protože je to špatné; něco je však dobré, protože je to přikázáno, a špatné, protože je to zakázáno.“⁷

⁶CICERO, M.T. *O zákonech*. Praha: OIKOYMENH, 2017, s. .

⁷ Viz k tomu AKVINSKÝ, Tomáš. *Summa teologická*. In: BAHOUNEK, Jiří. *Politické myšlení sv. Tomáše*. Brno: MU, 1995, s. 101.

Akvinský rozlišuje čtyři druhy zákonů:

Lex aeterna věčný zákon	Lex naturalis přirozený zákon	Lex humana lidský zákon	Lex divina božský zákon
<ul style="list-style-type: none"> • jeho zdrojem je boží rozum; je neměnný, ztělesňuje jen dobro; je předobrazem řádu přírody a společnosti.	<ul style="list-style-type: none"> • pochází z věčného zákona, je z něj analogicky odvozen tak, jak jsou utvářeny všechny věci z božího rozumu; garantuje morálnost a spravedlnost.	<ul style="list-style-type: none"> • jeho zdrojem je jen přirozený zákon; je z něj odvozen jako zvláštní zákon, jehož funkcí je korigovat selhání lidské vůle páchající zločiny.	<ul style="list-style-type: none"> • má povahu příkazu a je obsahem Zjevení, textu svatého Písma, funguje jako zdroj legitimizace zákonodárné a soudcovské moci.

K zapamatování:

Podle Akvinského platí, že

a) každý přirozený zákon musí vycházet z věčného zákona;

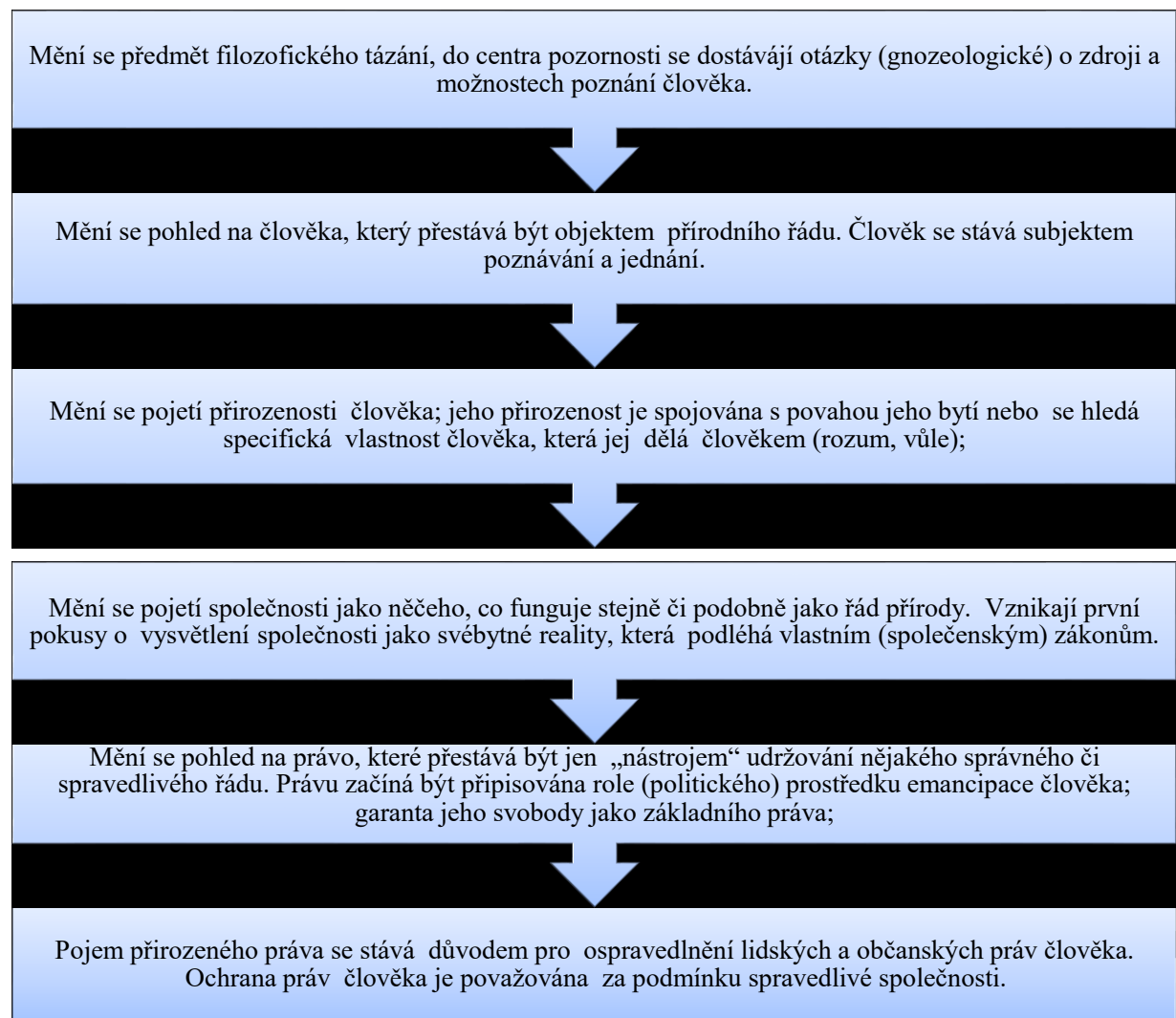
b) cílem přirozeného zákona je konání a sledování dobra. To je také přirozeným sklonem člověka.

c) Na základě toho pak odvozuje tři řády přirozených práv člověka:

- ***práva, která chrání život;***
- ***právo na rodinu a výchovu dětí;***
- ***právo na poznání pravdy a života ve společnosti.***

3.2.1.c) Novověké pojetí přirozeného práva.

Jedná se o období (17.-18.století) radikální změny v pojetí přirozeného práva jako důsledku proměny filozofického tázání.

3.3 Hobbesovo a Kantovo pojetí přirozeného práva.

Novověká filozofie byla zdrojem celé řady koncepcí přirozeného práva, které můžeme rozdělit na dvě velké názorové skupiny:

- **První skupina** je ovlivněna názory anglického filozofa *Thomase Hobbesa (1588-1679)*.

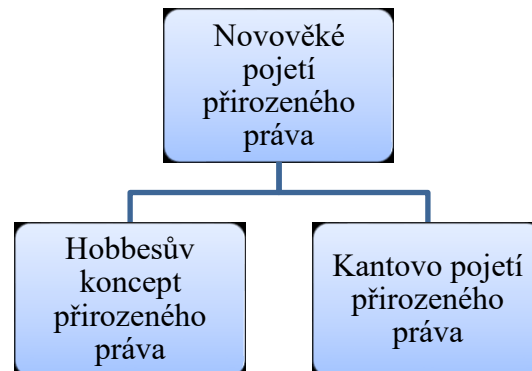
Poznámka:

Do první skupiny můžeme zařadit *Huga Grotiuse (1583-1645)*, nizozemského filozofa a teologa, který ve svých pracích formuloval zásady mezinárodního práva. Na učení obou navázal například německý právní teoretik a politický filozof *Samuel Puffendorf (1632-1694)*. Následně podobnými kategoriemi jako Hobbes, i když s jiným významem, vykládají přirozené právo anglický filozof *John Locke (1632-1704)* a také francouzský filozof *Jean-Jacques Rousseau (1712-1778)*.

- **Druhá skupina** je ovlivněna učením o právu německého filozofa *I.Kanta (1724-1804)*.

Poznámka:

Kantovo učení o právu podrobil radikální kritice *G.F.W. Hegel*. Jeho pojetí je považováno za završení idealistické koncepce přirozeného práva.

3.3.1 Hobbesovo pojetí přirozeného práva.

Pro lepší porozumění Hobbesova pojetí přirozeného práva je nutné vysvětlit následující kategorie: **přirozenost člověka a přirozený stav, přirozené právo a přirozený zákon, smlouva a stát.**

Hobbes, Thomas (1588-1679), anglický filozof, který zastával pozici tzv. mechanického materialismu. Jeho práce věnované vzniku státu na základě společenské smlouvy jsou považovány za stavební kameny politické a také právní filozofie.

Dílo: *O tělese, O občanu, O člověku, Leviathan.*

3.3.1a) Co je přirozeností člověka podle Hobbese?

Hobbes začíná svůj výklad kritikou antické filozofie a především Aristotelova pojetí přirozenosti člověka. Podle něj považovat člověka za "zoon politikon" je falešný axiom, omyl vzešlý z příliš povrchní úvahy o lidské přirozenosti.⁸

Hobbes charakterizuje přirozenost člověka následovně:

- **člověk (podobně jako těleso) se volně pohybuje, takže jeho přirozeností je být absolutně svobodnou bytostí;**
- **ze svobodného pohybu plyne, že jeho přirozeností je zmocňovat se (vlastnit) vše, s čím se dostane do kontaktu; člověk je egoistou, který touží po vlastním prospěchu;**
- **v soužití s jinými lidmi je schopen násilí, „člověk člověku je spíše vlkem, než-li Bohem.“**

⁸ HOBBS, Thomas. *O občanu*. In: HOBBS, T. *Výbor z díla*. Praha: Svoboda, 1988, s.134.

3.3.1b) Co je to přirozený stav?

Absolutní svoboda a schopnost přisvojit si vše, jsou podle Hobbsa základní znaky **přirozeného stavu člověka**. Život lidí zde nepodléhá žádným pravidlům, nepanuje zde žádná morálka, není zde rozdíl mezi tím, co je „moje“ a co je „tvoje“. Druhý zde nevzbuzuje respekt ani úctu, proto je možné použití násilí při řešení střetu vzájemně oprávněných práv na přisvojení si stejné věci.

Poznámka:

Hobbesův přirozený stav je konstrukcí fakticity, která ale nikdy nebyla potvrzena realitou. Tento stav je jen výsledkem jeho pozorování jednání lidí. Na základě toho pak modeluje soužití lidí před vznikem společnosti a státu. Tímto způsobem chtěl odhalit přirozený (nutný) důvod jejich spolčování, kterým podle něj *není vzájemná láska a pomoc, ale strach jednoho před druhým*.

3.3.1c) Co je přirozeným právem člověka?

- Jednání lidí v přirozeném stavu se řídí **přirozeným právem, které je právem všech na všechno**. Předmětem tohoto práva je všechno to, co dává člověku příroda.⁹ Právo vlastnit mají všichni lidé; je to jejich přirozeností. Panuje zde rovnost všech v jejich právech.
- Hobbes je prvním filozofem, který se také ptá, jak přirozené právo funguje, jakým způsobem jej mohou lidé uplatnit. Zde zjišťuje, že v přirozeném stavu toto právo není realizovatelné a paradoxně se stává právem, díky kterému si nelze něco přisvojit, vlastnit. Na stejnou věc mají oprávněný nárok všichni. Ale nejen to, k uplatnění svého přirozeného práva mohou použít jakýkoliv prostředek a domoci se vlastnictví i násilím.

Příklad: Hobbes vymezuje právo těmito slovy: „Termínem právo se neoznačuje nic jiného než svoboda, kterou má každý k tomu, aby mohl podle správné rozumové úvahy užívat přirozených schopností. Prvním základem přirozeného práva tedy je, že každý, jak jen může, chrání svůj život a údy. Protože pak právo na dosažení cíle nemá smysl pro člověka, jemuž je odíráno právo na prostředky k tomu nutné, vyplývá z toho, že má-li každý právo na zachování sebe sama, má také právo užívat všech prostředků a dělat všechno, co je k zachování sebe sama nezbytné.“¹⁰

„**Válka všech proti všem**“ je zničujícím bojem, kde nemůže nikdo zvítězit. Život každého je ohrožen a každý má strach ze smrti jako stavu konečné nenavratitelné ztráty svobody a tím i všech přirozených práv.

Poznámka:

„Strach o život“, který vzbuzuje „válka všech proti všem“, nelze interpretovat existencialisticky jako nějakou „hraniční situaci“, kdy si lidé uvědomují sebe sama. Jedná se spíše o pragmaticky motivovaný strach ze ztráty vlastního prospěchu, který se tak stává impulzem k hledání kompromisů a vhodnější strategie jednání.

⁹ HOBBS, 1988, op.cit., s. 140.

¹⁰ HOBBS, 1988, op.cit., s. 139.

3.3.1d) Co je přirozeným zákonem?

Zjištění, že „právo všech na všechno nelze udržet, ale některá práva se musí přenést nebo opustit“, je projevem dalšího znaku lidské přirozenosti, a to rozumu, rozumnosti člověka.¹¹ Lidé mají schopnost dospět rozumným úsudkem k tomu, co je nutné, co má být zákonem. Proto prvním přirozeným zákonem nemohlo být nic jiného, než **úsilí o mír**.

Poznámka:

Hobbes v práci „*O občanu*“ popisuje dvacet přirozených zákonů, na základě kterých mají být regulovány vztahy ve vznikající společnosti a státu. Vznik státu a jeho fungování popisuje pak ve známé práci „*Leviathan*“ (1651). Leviathan je název biblické mořské obludy symbolizující stát „požírající“ absolutní svobodu člověka.

3.3.1e) Proč je nutné uzavření smlouvy?

K mírovému stavu lze dle Hobbese dospět jen na základě smlouvy, díky které již vzniká legitimní centrum suverénní moci. Již to není Bůh ani fyzická osoba panovníka, ale **stát**. Smlouvou končí přirozený stav a vzniká společnost (stát) řízená zákony, jejichž tvůrcem je suverén. Z lidí se stávají **občané**, kteří pozbývají absolutní svobodu a získávají práva chráněná (spravedlivými) zákony.

3.3.1f) Jakou roli sehrává stát?

Suverén (stát) je ztělesněním jak politické autority, tak rovněž autonomní zákonodárné moci. Jeho moc legitimizuje smlouva, která jej zavazuje k péči (starosti) o svěřená práva občanů, především o právo na život. Právě tato funkce (péče o ochranu práva na život) se stává konstitutivní podmínkou vzniku a existence státu (společnosti); kvůli tomu stát vznikl a to je jeho hlavní funkce.

Podle Hobbese platí, že pokud přestane stát pečovat o ochranu života svých občanů, je jeho existence odsouzena k zániku, přesněji k návratu do doby chaosu jaký panoval v přirozeném stavu.

3.3.1g) Jak chápe Hobbes přirozené právo?

- **Přirozené právo odvozuje z přirozenosti bytí člověka v tzv. přirozeném stavu.**

(Hobbes mluví o schopnostech lidské přirozenosti, které se projevují jako tělesná síla, zkušenost, rozum a cit.)¹²

- **Přirozené právo je samo o sobě neuplatnitelné.** K tomu potřebuje právo zákonné (pozitivní). Tvůrcem zákonů je suverén (stát).

- **Pozitivní právo se zde ukazuje v nové funkci jako „nutná technika“ k prosazení**

¹¹ HOBBS, 1988, op.cit., s. 145.

¹² HOBBS, 1988, op.cit., s. 133.

práva přirozeného. Role přirozeného a pozitivního práva se zde mění a jejich vztah nabývá podoby, jaká je mezi obsahem a formou; **přirozené právo tvoří obsah zákonného práva jako jeho formy a jen díky tomu je uskutečnitelné.**

(Z logiky důvodů, které podle Hobbese vedly ke vzniku státu, pak plyne, že utvořené zákony nemohou být nespravedlivé. Zákony, které tvoří suverén, jsou jen spravedlivé, protože suverén se zavazuje k péči o svěřená práva lidí-občanů.)

Úkol č. 4

Na podzim roku 2016 byla v českém Parlamentu projednávána nová verze zákona o důstojném umírání (o eutanazii). Není nutné zdůrazňovat, že se jedná o velmi složitý společenský problém. Dle navrhovatelů je účelem zákona umožnit umírajícím lidem, především nevléčitelně nemocným lidem, důstojné ukončení života, a to prostřednictvím asistence druhé osoby. Argumenty pro i proti eutanazii vždy v konečném důsledku vycházejí z nějakého filozofického konceptu života, práva na život, svobodné vůle člověka, důstojnosti atd.

Vaším úkolem je uvést, jakou pozici by k tomuto problému zaujal Hobbes.

Pokuste se na základě Hobbesova pojetí práva na život a funkce státu zformulovat stěžejní argumenty pro a proti legalizaci eutanazie.

Význam Hobbesova pojetí přirozeného práva:

Hobbesova koncepce přirozeného práva je různě hodnocena. Hobbes je považován za představitele racionální koncepce přirozeného práva, ale rovněž za předchůdce právního pozitivismu. Někteří autoři jej označují za „naivního právního pozitivistu“, který si myslel, že stát jako zákonodárce bude tvořit jen správné/spravedlivé zákony.¹³ K renesanci Hobbesovy filozofie dochází v teoriích smlouvy, které se objevují v 70. a 80. letech 20. století.

3.3.2 Kantovo pojetí přirozeného práva (Vernunftrecht).

Pro pochopení Kantovy koncepce přirozeného práva je nutné vysvětlit jeho pojetí člověka jako subjektu poznání a jednání.

Kant Immanuel (1724-1804), jeden z nejvýznamnějších německých filozofů období tzv. německé klasické filozofie. Jádrem transcendentální filozofie je kritická analýza předpokladů, za nichž je možné poznání. Právě to představuje zásadní (kopernikánský) obrat filozofického tázání. Kanta již nezajímá otázka "co je poznání?" nebo „co je jeho zdrojem?". Ptá se na podmínky možnosti poznání, co jej přivádí ke zkoumání struktury našich poznatků a procesu poznávání. Tomu je věnována jeho práce „**Kritika rozumu**“. Rovněž jej ale zajímá i uplatnění našeho rozumu a poznání jako „zdroje“, motivu našeho jednání. Těmto otázkám se pak věnuje v práci „**Kritika praktického rozumu**“, a také „**Kritika soudnosti**“. Učení o právu tvoří první část jeho poslední práce „**Metafyzika mravů**“. Je to jediná práce, která nebyla přeložena do češtiny nebo slovenštiny.

3.3.2a) Kantovo pojetí přirozenosti člověka.

- Kant odmítá chápat člověka jako bytost, jejíž podstata by byla utvářena jen fyzickou

¹³ Viz k tomu více HÖFFE, Otfried. *Politische Gerechtigkeit. Grundlegung einer kritischen Philosophie von Recht und Staat*. Frankfurt: Suhrkamp, 1987, s.138.

silou, city, smyslovými zážitky či zkušeností. (To, co je v člověku „přírodní“, nelze považovat za jeho *přirozenost*.) Člověk je schopen tento svůj „přírodní“ základ svého bytí radikálně překročit, a to díky rozumu a jeho schopnosti reflexe (kritice). **Rozum** není jen nástrojem poznání a jeho síla není odvozená z kolektivní shody (smlouvy), ale je „základem“ bytí člověka, je „centrem“ jeho *Já a jeho subjektivity*.

➤ Přirozenost člověka se projevuje v jeho rozumnosti, co z něj dělá inteligibilní (duchovní) bytost. Rozumnost člověka se projevuje v jeho schopnosti oprostít se od své libovůle a mít svobodnou (dobrou) vůli. Dobrá vůle se projevuje tím, že člověk sám ví, co má chtít, co je jeho povinností. Proto jednání člověka jako svobodné bytosti je vždy morálním (odpovědným) jednáním.

Přirozenost člověka charakterizuje podle Kanta: rozum- svobodná vůle - morální (odpovědné) jednání.

3.3.2b) Jak chápe Kant svobodu člověka?

➤ Svoboda nemůže vzejít z násilí; svět svobody člověka je protikladem světa násilí (přírody). Kant nově diferencuje bytí (svět) člověka a ukazuje, že s přírodou jej spojuje jen jeho smyslovost a libovůle (svět „*Sein*“). Jeho rozumná vůle mu umožňuje se radikálně vydělit ze světa „*Sein*“ a stát se zákonodárcem, tvůrcem toho, co má být (svět „*Sollen*“).

Poznámka:

Němčina používá pro označení těchto dvou světů německé pojmy „*Sollen*“ a „*Sein*“: „*Sollen*“ označuje svět normativity a do češtiny jej lze přeložit jen opisem jako „*to, co má být*“. „*Sein*“ je označením světa, o kterém si utváříme mínění na základě naší zkušenosti či smyslovosti a do češtiny jej lze přeložit také jen opisem jako „*to, co je*“.

➤ „*Sollen*“ je označením pro svět normativity, jehož zdrojem je rozumná vůle člověka, která zároveň vede člověka k dobrovolnému přijetí povinnosti. Rozumnost je zde spojená s morálností, s morálním uvědoměním být odpovědným adresátem. Kantův člověk ví, že musí stanovené zákony přijmout a řídit se jimi, protože mu garantují jeho svobodu.

(Světů „Sein“ přisoudil Kant jen charakteristiky světa náhody a živelnosti, světa ne-rozumu, který se nikdy nemůže stát zdrojem toho, co má být, tedy „Sollen“.)

Úkol č.5

Vysvětlete, jak rozumíte uvedenému vyjádření:

Podle Kanta člověk nejedná jen „podle povinnosti“, ale je schopen jednání „z povinnosti“.

Uveďte konkrétní příklad jednání podle povinnosti a jednání z povinnosti.

➤ Kant vymezením světa „*Sollen*“ ukazuje, že zdrojem normativity není žádný vnější

řád přírody či nějaká transcendentní síla (Bůh), ale *jen svobodná (rozumná) vůle člověka*. Tato vůle dospívá k zákonu, kterým se má řídit jednání člověka, pokud má být morální. Zákon má podobu kategorického imperativu: „*Jednej tak, aby maxima tvé vůle kdykoli zároveň mohla platit za princip všeobecného zákonodárství.*“¹⁴ Člověk je schopen jednat svobodně bez toho, aby se svobody zříkal.

Člověk je podle Kanta rozumnou, svobodnou (autonomní) a morální bytostí.

Příklad: Příkazy jako „Neklamte!“, „Nezabíjejte lidi!“ mají podobu kategorického imperativu, prikazují způsob jednání bez nějaké podmínky, bez nějakého „když“.

Příkazy typu „Přestaňte kouřit, pokud si nechcete zničit zdraví!“ mají podobu hypotetických imperativů.

Úkol č. 6

„Víte, že Kristýna chce zabít vaši přítelkyni Marii, kterou jste právě nechali sedět u baru. Kristýna přijde k vám a ptá se, zda nevíte, kde je Marie. Když řeknete pravdu, Kristýna najde Marii a ublíží jí. Pokud budete lhát a řeknete, že jste ji viděli před pěti minutami odcházet, odvedete Kristýnu ze stopy a umožníte Marii utéct.“ *Co byste měli podle Kanta udělat? Říct pravdu nebo lhát? Co myslíte, je to jediná možnost, kterou máte?*

Kritici Kanta prokazují na podobných případech slabiny deontologické etiky. *Co vy na to? Ke které pozici se přikláníte, ke kritikům- nebo byste se pokusili ukázat, že jejich pojetí Kanta je jednostranné a lze jej interpretovat i jinak? Lze obhájit i v uvedené situaci Kantův požadavek být odpovědným člověkem a nebrat druhého jako prostředek, ale vždy jako účel svého jednání?*

Převzaté a upravené od: DUPRÉ, Ben. *Filozofia. 50 myšlienok, ktoré by ste mali poznať*. Bratislava: Slovart, s. 72.

3.3.2c) Jak je možné uskutečnění svobody člověka?

➤ Kant podobně jako Hobbes ví, že svoboda je člověku k ničemu, pokud nemůže svobodně žít a toto právo si uplatnit. Odmítá však spojovat podmínky uskutečnění svobody člověka se smluvními závazky nebo nějakou jinou restrikcí.

Poznámka:

Kant odmítá představu přirozeného stavu, ve kterém člověk zažívá absolutní svobodu. Podle něj je každý stav člověka společenským. Přirozený stav je jen jakýmsi „barbarským“ stavem, který je protikladem občanské společnosti. Společnost a stát nevznikají dohodou, ale jsou utvářeny v historickém procesu uvědomování člověka.

Kant si je vědom toho, že i když je člověk svobodnou a odpovědnou bytostí, není zcela jisté, zda se takto bude chovat i ve vztahu k jiným lidem. Kategorický imperativ již nestačí na korekci vnějších vztahů, kdy svoboda jednoho nebude ohrožovat svobodu druhého. Funkci garanta svobody ve vnějších vztazích musí převzít zákon (právo).

K přemýšlení a diskusi:

Kant ve své práci „*Učení o právu*“ vymezuje pojem práva a podobně jako Hobbes jej vymezuje na základě svobody. Pokuste se vysvětlit, v čem se liší Hobbesovo pojetí svobody jako základního znaku práva od Kantova pojetí.

¹⁴ KANT, Immanuel. *Kritika praktického rozumu*. Praha: vyd.J.Laichter, 1944, s. 46.

„Právo je tedy souhrnem podmínek, za kterých libovůle jednoho může být spojena s libovůlí druhého podle všeobecného zákona svobody.“

KANT, Immanuel. *Die Metaphysik der Sitten*. Stuttgart: Reclam, 1990, s. 66-67.

Zde platí zásada, že druhý se nesmí stát prostředkem, ale má být účelem našeho jednání.

Je to podmínka nejen uplatnění svobody, ale především důležitá podmínka zachování důstojnosti, a to jak jednajícího člověka, tak toho druhého, koho se naše jednání dotýká. Pro Kanta je zachování důstojnosti člověka zásadní podmínkou uskutečnění jeho svobody.

Podle Kanta platí, že jen důstojný člověk je svobodným a jen svoboda umožňuje člověku být důstojnou bytostí.

Poznámka:

Kantova zásada, že druhý nesmí být prostředkem, ale účelem našeho jednání, je v německém ústavním právu přeformulována do tzv. **Objektformel**. Tato formule zakazuje instrumentalizaci člověka. Zakazuje takové jednání, které degraduje důstojnost konkrétního člověka, a to tím, že je ponížen na pouhý objekt či prostředek jednání druhého.

3.3.2d) Přírozené a pozitivní právo.

➤ Přírozené a pozitivní (zákonné) právo jsou pro Kanta dvě různé podoby práva, které můžeme vyčlenit, když se zabýváme povahou právní povinnosti.

Přírozené i pozitivní právo pocházejí ze stejného „zdroje“, z rozumu („*Vernunftrecht*“). Přírozené právo zde funguje jako apriorní (morální) princip, který koriguje zákonodárnou vůli. Zákonné právo, které z takové vůle vzejde, bude obsahovat povinnost, která *bude rozumem zdůvodněnou, (morálně správnou) povinností*.

➤ Kant nepodmiňuje existenci pozitivního práva přírozeným právem, ale účelem zákona a smyslu práva jako takového. *Smyslem práva není nic jiného než uskutečnění svobody a důstojnosti člověka.* Podle Kanta platí, že pokud účel zákona nebude v souladu s tímto smyslem, není možné jej považovat za platný zákon (právo).

Poznámka:

Kant nevyčerpává své pojetí práva jen rozlišením práva na právo přírozené a pozitivní. V závěru svého učení o právu uvádí: „*Základním rozdělením přírozeného práva nemůže být (jak se to doposud stávalo) přírozené a společenské, ale musí být rozděleno na přírozené a občanské právo; kdy první bude označeno jako soukromé a druhé jako veřejné právo.*“¹⁵

➤ Přírozené právo plní i jinou funkci, a sice odhaluje nám strukturu subjektivních práv člověka, která mu náleží jako svobodné (odpovědné) bytosti.

Podobně jako Hobbese i Kanta zajímá, jak může tato práva člověk uplatnit. Ukazuje, že je to možné, ale jen tehdy, pokud se bude jednat o oprávněné nároky. Takovými mohou být subjektivní práva člověka jen tehdy, když budou zakotvena v občanských právech; jen skrze občanská práva se stávají správnými/platnými právy.

¹⁵ KANT, Immanuel. *Die Metaphysik der Sitten*. Stuttgart: Reclam, 1990, s.81-82.

Poznámka:

Kant věří, že lidé se budou morálně zdokonalovat a jako občané se nebudou dopouštět násilí a bezpráví. Povinnost garantovat práva lidí není podle něj jen povinností státu, ale celého lidstva. Proto považuje za základní otázku učení (vědy) o právu otázku: jak je možné nastolit věčný mír?

➤ Kant se již neptá na to, jaká má člověk přirozená práva. To, že člověku náleží nějaká práva, je pro něj fakticitou; člověku náleží práva, protože je svobodnou a rozumnou bytostí. Problémem pro něj je to, že tato práva musí být oprávněnými nároky, což předpokládá jejich racionální zdůvodnění.

Podle Kanta platí, že přirozeným právem člověka je právo (nárok) mít práva.

Úkol č.7

Případ „Baby M“.

„V roce 1987 řešil soud v New Jersey spor, který se stal známým jako případ „Baby M“. Manželé Sternovi nemohli mít vlastní dítě a tak se obrátili na centrum asistované reprodukce, které jim vyhledalo „náhradní matku“, Mary Whiteheadovou. Ta podepsala s manželským párem smlouvu; souhlasila s umělým oplodněním Sternovým spermatem a zavázala se donosit, odrodit a odevzdat narozené dítě. Souhlasila s tím, že se vzdá svých mateřských práv, aby si dítě mohla osvojit paní Sternová. Manželé se zavázali pokrýt výlohy spojené s celou transakcí a léčbou. Mary W. porodila zdravou holčičku, ale po porodu se v ní probudily mateřské pudy a dítě si chtěla ponechat. Manželé Sternovi ale dosáhli soudního příkazu nařizujícího Mary W. dítě předat. Následně nastala bitva o poručnictví, kdy soud měl rozhodnout, zda lze vynutit dodržení smlouvy.

(V tomto období v New Jersey nebyl zákon, který by povoloval či zakazoval náhradní mateřství.) Jak je známo, soudce, který tento případ soudil, potvrdil platnost dohody a dovolával se posvátnosti smluv. Soudce odmítl námitky, že matka neuzavřela smlouvu dobrovolně a také argument, že náhradní mateřství je obchodem s dětmi. Podle soudce si Stern dítě nekupoval, ale jen platil za služby. Dítě bylo jeho, protože bylo počato z jeho spermatu.

Mary W. se odvolala k Nejvyššímu soudu a ten zrušil rozsudek soudu prvního stupně, prohlásil smlouvu o náhradním mateřství za neplatnou. Dítě svěřil do péče Sternových s odůvodněním, že je to v nejlepší zájmu dítěte, že výchovu dítěte zvládnou lépe. Mary W. potvrdil status matky a přikázal nižšímu soudu, aby upravil její právo styku s dítětem.

- a) Co vy nato? Lze vynutit dodržení takové smlouvy? Který ze soudů rozhodl podle Vás spravedlivě?;
b) K jakému rozhodnutí by vedly argumenty, které by vycházely z Kantova pojetí člověka (jeho svobody a důstojnosti)?;
c) Jak by zněly Kantovy argumenty na tyto otázky: i) uzavřela žena smlouvu dobrovolně-svobodně? ii) jsou smlouvy o náhradním mateřství obchodem s dětmi?

Převzato a upraveno od: SANDEL, Michael. *Spravedlnost: Co je správné dělat?* Praha: UK Nakladatelství Karolinum, 2015, s 102-113.

Kantovo pojetí praktického rozumu ovlivnilo zásadním způsobem vývoj moderního právního myšlení. Podobně jako Hobbes je považován nejen za představitele racionalistického přirozeno-právního učení, ale i za předchůdce německé větve právního pozitivismu (H. Kelsen). Zásady či právní principy, které Kant rozvinul, se staly východiskem moderního práva v německy mluvících zemích, ale také dnešního evropského práva.

Proměna významů základních kategorií přirozeného práva.

	T.Hobbes	J.Locke	J.J.Rousseau	I.Kant
Přirozený stav	<i>nespolečenský stav: „člověk člověku vlkem“, násilí, chaos;</i>	<i>nespolečenský stav: zlatý věk lidstva, člověk žije šťastný život;</i>	<i>reálně neexistující stav: ideál, vzor toho, jak by měla vypadat svobodná a spravedlivá společnost;</i>	<i>reálně neexistující stav: spekulativní konstrukce; člověk vždy žije ve společnosti;</i>
Přirozené právo	<i>„právo všech na všechno“; lidé jsou si rovni v právech;</i>	<i>každý má právo na život a zdraví, svobodu a vlastnictví;</i>	<i>kritika přirozeného práva; vlastnictví není přirozeným právem a plodí nerovnost</i>	<i>právo člověka mít práva; člověku náleží jen ta práva, která jsou racionálně zdůvodněná;</i>
Svoboda	<i>absolutní svoboda, díky čemu si všichni mohou vše přivlastnit;</i>	<i>dokonalá svoboda, svoboda je jedním ze základních práv člověka;</i>	<i>občanská svoboda, kterou garantuje společenská smlouva;</i>	<i>svoboda jako podmínka, ale i cíl lidského jednání a důstojnosti člověka;</i>
Smlouva	<i>ukončuje přirozený stav a umožňuje vznik společnosti a státu;</i>	<i>ukončuje přirozený stav a posiluje společenský život a autoritu státu;</i>	<i>ukončuje období nerovnosti a vzniká občanská společnost; vyjadřuje vůle lidu</i>	<i>funguje jako regulátor vztahů mezi státy s cílem dosáhnout věčný mír</i>

Úkol č.8

V §3 odst. 2., NOZ uvádí zákonodárce základní zásady soukromého práva. Uvedené zásady „nespadly z nebe“. Zákonodárce zde vychází z určitých filozofických pozic. Vaším úkolem je tyto pozice identifikovat. Kdo z filozofů je jejich původcem? (Vybírejte z těchto filozofů: T. Akvinský, T. Hobbes, J. Locke, J. J. Rousseau, I. Kant.)

§3

(2) Soukromé právo spočívá zejména na zásadách, že

- každý má právo na ochranu svého života a zdraví, jakož i svobody, cti, důstojnosti a soukromí,
- rodina, rodičovství a manželství požívají zvláštní zákonné ochrany,
- nikdo nesmí pro nedostatek věku, rozumu nebo pro závislost svého postavení utrpět nedůvodnou újmu; nikdo však také nesmí bezdůvodně těžit z vlastní neschopnosti k újmě druhých,
- daný slib zavazuje a smlouvy mají být splněny,
- vlastnické právo je chráněno zákonem a jen zákon může stanovit, jak vlastnické právo vzniká a zaniká,
- nikomu nelze odeprít, co mu po právu náleží.

3.4 Kritika teorií přirozeného práva.

Úkol č.9

Dříve, než se pustíte do čtení důvodů kritiky přirozeno-právních teorií, zodpovězte následující otázky:
-Když tvrdíme, že jedinec má určitou povinnost, vytváříme tím zároveň morální soud?

-Když tvrdíme, že právo ukládá povinnosti, tvrdíme tím zároveň, že je morálně správné?
-Když tvrdíme, že právo necharakterizují morální znaky, tak tím zároveň tvrdíme, že je nemorální/nesprávné?
Pokuste se každou odpověď zdůvodnit, protože jen tak se můžete dovědět, k jakému způsobu právního myšlení tíhnete.

K hlavním kritikům přirozeného práva patří stoupenci právního pozitivismu. Mezi nimi se rozlišují dvě skupiny: **silná a slabá verze non-kognitivismu**.

➤ Představitelé **silné verze** odmítají uznat přirozené právo jako formu práva a to z důvodu jeho morálního obsahu, kdy mají za to, že morální soudy nelze racionálně zdůvodnit. Jak již bylo uvedeno v předchozí kapitole, zastáncem tohoto názoru byl hlavně zakladatel Ryzí nauky právní **Hans Kelsen (1881-1973)**. Přirozené právo je podle něj zcela subjektivním jevem, a proto jeho poznání nemůže přinášet objektivní poznatky o tom, jaké právo skutečně je.

Poznámka:

Známa je kritika přirozeného práva, kterou vnesl anglický filozof, právní teoretik a zakladatel utilitarismu, **Jeremy Bentham (1748-1832)**. Podle něj nelze prokázat existenci přirozeného práva; je to fikce - a to taková, která nemá smysl: *Hovoří-li se o přirozeném právu, není to nic víc než fráze. O přirozeném právu nemá smysl diskutovat, protože tvrzení odvoditelná z nějaké přirozenosti věci nelze žádným způsobem prokázat. Přirozené právo nemůže být argumentem potvrzujícím platnost příkazů zákonodárce, tím může být jen princip užitečnosti.*¹⁶

Stoupenci **slabé verze non-kognitivismu** zastávají názor, že racionálně nemůžeme zdůvodnit morální hodnoty, ale můžeme racionálně určit prostředky k dosažení morálních cílů. K představitelům slabé verze non-kognitivismu je zařazován **H.L.A Hart (1907-1992)** svým konceptem „*minimálního obsahu přirozeného práva*“. (O tomto konceptu jsme pojednávali v předchozí kapitole věnované vztahu práva a morálky.)

Vědeckost přirozeno-právních teorií je dnes zpochybňována nejen stoupenci právního pozitivismu, ale také postmoderny. Jejich námitky jsou obecně spojeny s odmítáním metafyzického pojetí „zdroje“ normativity. Z toho pak plyne jejich kritika:

✓ zda může morálka poskytovat právu **spolehlivě správný/morální** obsah. Zdůrazňuje se kulturní a společenská podmíněnost etických a morálních norem, čímž se zpochybňuje jejich jednotná podstata; poukazuje se na pluralitu morálních a hodnotových představ; samotná pluralita je považována za hodnotu, apod.

Někteří pak k tomu dodávají, že přirozené právo je nepřijatelné také proto, že vždy označuje nějaký ideologický systém, na základě kterého se pokouší určitá společnost zdůvodnit

¹⁶ Viz k tomu BENTHAM, Jeremy. Critique of the Doctrine of Inalienable, Natural Rights. In: BOWRING (ed.). BENTHAM, Jeremy. *Anarchical Fallacies*. Vol.2., Works, 1843. Dostupné z: <http://www.ditext.com/bentham/bentham.html>.

oprávněnost morálních představ a tomu odpovídajících pozitivních zákonů; přirozené právo podle nich vždy slouží nějaké ideologii;¹⁷

✓ zda můžeme určit, **co je přirozeností** člověka; kritici odmítají mluvit o nějaké přirozenosti člověka; poukazují na to, že přirozenost člověka nelze ztotožňovat s nějakou „esencí“, základní vlastností a činit z toho důvod uznání přirozených (lidských) práv a hodnot. Někteří tuto kritiku konkretizují a poukazují na to, že prokazování přirozenosti člověka či lidské podstaty je vždy zatíženo naturalistickým mylným závěrem (naturalistic fallacy), kdy ze „Sein“ je odvozováno „Sollen“; kdy normativní závěry jsou vyvozovány z deskriptivních premis.

Poznámka:

Uvedenou námitku kritiků přirozenoprávního učení považuje za zavádějící australský právní teoretik a filozof **John Finnis (1940)**. Ve své práci *„Přirozené právo a přirozená práva“* se snaží prokázat, že klasické teorie nespojovaly a neodvozovaly přirozená práva z přirozenosti člověka, nýbrž z toho, co je dobrem pro člověka. Finnis se pokouší prokázat, že existují objektivní dobra, která jsou zcela evidentní, nejsou to morální hodnoty, ale to, co dělá náš život smysluplným, řečeno Finnisem, objektivní dobra jsou formy lidské prosperity; představují podmínky, které umožňují lidem určitého společenství dosahovat svých cílů. Právo chápe Finnis jako cestu k uskutečnění dober a jako cestu k ulehčení získání těchto dober.

Finnis se domnívá, že svojí koncepcí přirozeného práva přesvědčí všechny o tom, že doposud přemýšleli o přirozeném právu nevhodným způsobem. Někteří označují jeho práce za pokus o zdůvodnění moderní teorie přirozeného práva.

Viz k tomu více FINNIS, John. Oxford: University Press, 2012, s.59-75, 100-127.

3.5 Funkce přirozeného práva v současném právním myšlení.

Jednu z funkcí připisovanou přirozeno-právnímu myšlení velmi trefně popisuje již zmiňovaný Weinberger, který má za to, že *„prosté tvrzení, že existuje přirozené právo, je zcela bezvýznamné; jen zdůvodnění platných přirozeno-právních principů, které lze uplatnit jako argumenty v právnických argumentacích, je relevantní pro právní filozofii a juristickou metodologii“*.

Souhrnně pak uvádí, že přirozeno-právním axiomům se dnes přisuzují nejčastěji tyto funkce:

- ✓ *„důvody k ospravedlnění pozitivního práva;*
- ✓ *ochranný filtr proti evidentně nespravedlivému právu (odmítaná je i platnost práva vytvořeného formálně správně, je-li v rozporu se zásadami přirozeného práva);*
- ✓ *pomocný prostředek k řešení případů, v nichž pozitivní právo mlčí (mezery v právu).“¹⁸*

¹⁷ Převzaté od KUNZ, Karl-Ludwig; MONA, Martino. *Rechtsphilosophie, Rechtstheorie, Rechtssoziologie*. Bern: Haupt-UTB, 2006, s.76.

¹⁸ Viz k tomu WEINBERGER, Ota. *Norma a instituce. Úvod do teorie práva*. Praha: Aleš Čeněk, 2017, s.72.

Jiní autoři se domnívají, že témata, se kterými je přirozené právo spojováno, nejsou zcela bezvýznamná pro právo ani v dnešní době.¹⁹ Kromě otázek spravedlnosti, se kterými je přirozené právo spojováno, se jedná dnes i o otázky, které souvisí s problematikou přirozenosti člověka a ochranou jeho základních práv. Aktuálnost těchto témat zvýrazňuje současný rozvoj biomedicínských a komunikačních technologií, který staví před právní regulaci nové výzvy. Otázky spojené s ochranou práva na život či soukromí člověka se ale neobejdou bez nového konceptu přirozeno-právní argumentace.

Na základě této kapitoly a seminární diskuse byste měli umět zodpovědět tyto otázky:

- *Proč se začalo mluvit o přirozeném právu?*
- *Co charakterizuje přirozeno-právní myšlení?*
- *Co je typické pro klasické teorie přirozeného práva?*
- *Jaké jsou základní premisy Hobbesova pojetí přirozeného práva?*
- *Jak chápe přirozené právo Kant?*
- *Co vyčítají kritici teoriím přirozeného práva?*
- *Jaké funkce jsou přirozenému právu připisovány v dnešním právním myšlení?*

---

¹⁹ KIRSTE, Stephan. *Einführung in die Rechtsphilosophie*. Darmstadt: WBG, 2010, s. 109.